

УДК: 37.035.6:371(477.8)

**ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКІ ПИСЬМЕННИКИ-ПЕДАГОГИ XVIII-XIX СТ. –
АВТОРИ НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСВІТНІХ
ЗАКЛАДІВ РЕГІОНУ**

кандидат філологічних наук, Багрій М. А.

myskiv.bagriy@gmail.com

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,
Україна, Івано-Франківськ

Попри бурхливий та сповнений протиріч освітянський процес, що характеризувався впливом католицької та православної церкви, його розвиток носив позитивний ефект, а саме високий ступінь розвитку української педагогіки та розмаїття типів шкіл. Іншими словами щодо культурно-просвітницької думки цей період, на думку більшості дослідників, називають добою українського Відродження. Таким чином, генеза просвітництва в Західній Україні говорить про те, що ця система є своєрідною моделлю соціокультурних умов, що виникли в суспільстві на певному історичному етапі. Досягнення західноукраїнської інтелігенції в освіті досліджуваного періоду дозволяють стверджувати, що освітня національна система має глибоке історичне коріння, ґрунтовну наукову основу й непересічну національну традицію.

Ключові слова: письменники-педагоги, Західна Україна, автор, освіта, навчально-методичне забезпечення.

кандидат филологических наук, Багрий М. А. Западноукраинские писатели-педагоги XVIII-XIX ст. – авторы учебно-методического обеспечения обзорных учреждений региона / Прикарпатский национальный университет имени Василия Стефаника, Украина, Ивано-Франковск

Несмотря на бурный и полный противоречий образовательный процесс, который характеризовался влиянием католической и православной церкви, его развитие носило положительный эффект, а именно высокая степень развития украинской педагогики и разнообразие типов школ. Другими словами по культурно-просветительской мысли этот период, по мнению большинства исследователей, называют эпохой украинского Возрождения. Таким образом, генезис просвещения в Западной Украине говорит о том, что эта система является своеобразной моделью социокультурных условий, возникших в обществе на определенном историческом этапе. Достижения западной интеллигенции в образовании исследуемого периода позволяют утверждать, что образовательная национальная система имеет глубокие исторические корни, фундаментальную основу и незаурядную национальную традицию.

Ключевые слова: писатели-педагоги, Западная Украина, автор, образование, учебно-методическое обеспечение.

M. Bagriy PhD of Philological Sciences, Western Ukrainian writers-teachers XVIII-XIX centuries - authors of educational and methodological support of educational institutions of the region / Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ukraine, Ivano-Frankivsk.

Despite the stormy and contradictory educational process, which was characterized by the influence of the Catholic and Orthodox Churches, its development had a positive effect, namely the high degree of development of Ukrainian pedagogy and the variety of types of schools. In other words, in terms of cultural and educational thought, this period, according to most researchers, is called the era of the Ukrainian Renaissance. Thus, the genesis of the Enlightenment in Western Ukraine suggests that this system is a kind of model of socio-cultural conditions that have emerged in

society at a certain historical stage. The achievements of the Western Ukrainian intelligentsia in the education of the period under study allow us to assert that the educational national system has deep historical roots, a solid scientific basis and an outstanding national tradition.

Key words: writers-teachers, Western Ukraine, author, education, educational and methodical providing.

Вступ. Ознакою цього Відродження є велика кількість друкованих видань та книг, що застосовувались у навчально-виховному процесі в якості посібників, підручників для читання. Особливістю таких книг було те, що вони наскрізно здійснювали виховну функцію, що реалізовувалась через майстерність авторів, високою культурою письменників, прогресивними поглядами у західноукраїнській літературі; освітнім змістом та його полемічним характером; насиченістю образів з високоморальними сентенціями; формою викладу тексту: діалогова, катехізична; оформлення видань на високому художньому рівні.

Марія Тереза ще в 1774 р. видала розпорядження про організацію державних початкових шкіл. Дозволявся переклад німецьких шкільних підручників українською та польською мовами. Мовою перших шкільних підручників для цих шкіл «Читанки» (1786 р.), «Катехізису» (1788 р.), «Букваря» (1790 р.) [2, 11].

Безперечно, цілий ряд західноукраїнських освітян (А. Волошин, І. Герасимович, А. Крушельницький, І. Франко, І. Юцишин) активно вивчали праці євро_пейських учених, намагалися впровадити найкращі досягнення педагогічної науки в національне шкільництво українців. Зрушення національної сві_домості частини української громадськості пов'язане, перш за все, з посиленням розуміння ролі принципу зв'язку навчання з життям.

Одним з перших професійних вчених-педагогів у Західній Україні вважається Олександр Духнович (1803-1865 рр.), який брав активну участь у культурно-просвітницькій діяльності, зіграв важливу роль у відкритті більше 70 початкових народних шкіл на Закарпатті. Він заснував товариство «Литературное заведение Пряшевское», яке підготувало до видання 12 букварів, багато шкільних підручників, альманахів, календарів. Він перейнявся ідеями освіти селян шляхом поширення російської літературної мови, яку вважав загальним надбанням всього російського народу, як в Російській імперії, так і в «Карпатській Русі» [3, 185].

У своїй «Педагогії...» О. Духнович велику увагу приділяв розробці дидактичних проблем. На перше місце у навчанні ставив наочність, потреба в якій впливає, на його думку, з конкретності мислення. Також освітянин одним із перших обґрунтовував принцип активності. Він обстоював принципи свідомості, доступності та ґрунтовності засвоєння знань.

Не дивлячись на відсутність потужних навчально-методичних праць, варто згадати таких особистостей, як Олена Карпівна Левчанівська та Теофана Глинського, які не залишили значної спадщина. Однак, на нашу думку, ці постаті є далеко справедливо забуті дослідниками, і потребують більш детального вивчення.

Визначне місце у розвитку прогресивної педагогічної думки в Західній Україні у I пол. XIX ст. належить Маркіяну Шашкевичу (1811-1843 рр.), Івану Миколайовичу Вагилевичу (1811-1866 рр.) та Якову Федоровичу Головацькому (1814-1888 рр.). Так, у 1836 М. Шашкевич опублікував брошуру «Азбука і Abecadlo» (1836 р.), спрямовану проти спроб заведення в українській мові латинської абетки. Він написав першу в Україні «Читанку для малих дітей», (1850 р), яка була посмертно видана Я. Головацьким. Отож слово «читанка» набуло

широкого використання [4, 162].

Найважливіший труд Івана Миколайовича Вагилевича (1811-1866 рр.) – «Граматика малоруської мови в Галичині» (польською мовою). Він підготував дослідницьку працю «Розправи про мову південно-руську» (яка виявилася таки неопублікованою), де зробив спробу діалектологічного поділу української мови на «київські» і «галицькі» говірки.

Яков Федорович Головацький (1814-1888 рр.) в 1840-1841 рр. разом із братом Іваном видав у Відні збірку Григорія Ількевича, «Галицькі приповідки і загадки». В 1848-1867 рр. був першим в історії професор «руської мови та словесності» (української мови та літератури) у Львівському університеті, перший завідувач кафедри руської словесності. В 1859 році очолив боротьбу проти прихильників заміни кирилиці латинкою, що завершилася виданням у Львові німецькою мовою збірника «Питання мови і письма русинів в Галичині» (1861 р.).

В 1875 р. опублікував «Етнографічну карту руського народонаселення в Галичині, північно-східній Угорщині і Буковині», як додаток до праці – «Народные песни Галицкой и Угорской Руси». За основу для неї Я. Головацький взяв найбільш ґрунтовну на той час «Етнографічну карту Австрійської монархії» К. Черніґа 1855 р. До цього видання науковець вніс виправлення, замінивши польські, німецькі й угорські назви місцевостей на народні українські (руські), зрусифіковані назви. На карті видання позначено гідромережу, політичні й адміністративні кордони, залізниці, головні дороги, гори, міста і села, червоною фарбою підкреслено ті місцевості, де були записані Я. Головацьким народні пісні, або які згадуються у піснях. Адміністративні одиниці (округи і комітати) пронумеровані. Окремо на карті подано політико-адміністративний поділ Галичини й Угорщини з

відповідним номером, що відповідає нумерації на карті. Способами якісного фону і ареалів зображено розселення шести народів, українців (у легенді – «русское населеніє») – зеленим кольором [6, 97].

Варто зазначити, що загалом збірка «Русалка Дністрова» (1836 р.) виділялась з тогочасного літературного потоку, стала близькою і зрозумілою для пересічного читача. Її зміст визначають три основні ідеї: єдність українського народу, розділеного кордоном різних держав, та його об'єднання; позитивне ставлення до суспільних рухів; становлення народних борців за національне визволення.

Займався освітньо-пропагандистською діяльністю й Пантелеймон Куліш (1819-1897 рр.). В творі «Записки о Южной Руси» вперше вжив новий український правопис, який пізніше дістав назву «кулішівка» і став початком стабільного українського правопису. До цього правопис нашої мови через належність українських територій до різних держав був строкатим і неуніфікованим.

П. Куліш написав українську «Граматку». З метою розширення сфер вживання української літературної мови і залучення її до передової світової культури здійснив переклади українською мовою Біблії, творів Гомера, Гете, Гейне, Шекспіра, Байрона, Шіллера та ін.

Одним з засновників «Просвіти» (її голова 1877-1894 рр.), Народної Ради (1885 р.) та Наукового Товариства ім. Т.Шевченка (1893 р.) був Омелян Михаїлович Огонівський (1833-1894 рр.). Попри об'ємну просвітницьку роботу його найбільша праця «Історії української літератури» залишилась незавершеною (публікувалась в «Зорі» 1887-1894; видана окремо, тт. I-6 (1887 р., 1889 р., 1891 р., 1893-1894 рр.) [8, 87].

Варто згадати доробок Юрія Федьковича (Осип-Юрій Адальбертович Федькович) (1834-1888 рр.). Працював шкільним

інспектором Вижницького повіту, домашнім учителем, написав підручники для початкової школи, науково-популярні книги для народу. Він розробив план реорганізації системи освіти на Буковині, обстоював рівні права на освіту для чоловіків і жінок. Працюючи інспектором, намагався перекласти всі шкільні підручники з «церковного язичія» на народну мову.

У творчій спадщині Ю. Федьковича важливою є ідея народності. У статті «Про школу і шкільні підручники» він зазначав, що головний критерій народності – народна мова, народні звичаї, народна поезія. Цікаві його думки стосовно дидактичних проблем. Був переконаний, що в навчанні слід використовувати методи, які розвивають і збагачують дітей. На його думку, методи навчання мають забезпечити самостійність «бачити, думати, говорити». Виходячи з цього, у своєму «Букварі для селянських дітей на Буковині» він умістив тексти, які сприяли пробудженню в них допитливості та формуванню високих моральних якостей. Ю. Федькович вважав, що вчитель повинен постійно вдосконалювати свою педагогічну майстерність.

Своїми творчими та сподвижницькими кроками у розвої сучасної української мови (на противагу тогочасній церковно-словянській та «язичія») відомим є Кость Горбаль (1836-1903 рр.). Затятий опонент москвофільства і «язичія», всупереч офіційному правилу вживання етимологічного правопису вживав фонетичний правопис – «кулешівку» і «драгоманівку» [7, 78].

Автором підручників з мови, літератури, німецько-українського словника (1867 р.), «Старинної історії Галичини» (1894 р.) був Омелян Йосипович Партіцький (1840-1895 рр.).

Варто зауважити, що працюючи у комісії з видання шкільних книжок Омелян Йосипович Партіцький (1840-1895 рр.) видав гарно укладені читанки для народних шкіл, працював над граматиками:

«Руска читанка для нижчих кляс середніх шкіл» (1871 р.), «Руский буквар для шкіл людових» (1876 р.), «Руска читанка для третьої кляси шкіл народних» (1878 р.), «Граматика руского язика для ужитку в школах людових» (1880 р.). Видання граматики 1880 року з погляду методики вважалось одним із найкращих видань граматик «рускої (української) мови» того часу.

Залишив значну спадщину Юліан Андрійович Целевич (1843-1892 рр.). Три його основні праці принесли йому визнання як дослідника історії Галичини: «Дещо за поселення Угорської України русинами і за унію церкви православної угорських русинів з Римом» (1868 р.), «Історія Скиту Манявського» (1887 р.) і «Опришки» (1882-1891 рр.). Серйозним з науково-просвітницького боку й актуальним з огляду на національно-політичну ситуацію є ряд його досліджень про стан галицького шкільництва, зокрема до часів Йосифа П. У ряді німецькомовних монографічних і популярних видань вчений доходить до висновку, що з «тих шкіл не було і не могло бути в Галичині великого хісна», бо основною метою була «германізація краю, а не просвіта народу».

Щодо методичної спадщини варто віднести роботи Олександра Григоровича Барвінського (гербу Ястшембець, 1847-1926 рр.). Адже він був автором і упорядником хрестоматій (читанок) з української літератури для гімназій та вчительських семінарій: «Виїмки з українсько-руської літератури», «Вибір з української літератури», «Історія української літератури» (1920 р.), та інші. Працював над впровадженням фонетичного правопису. В 1886 році розпочав видавати «Руську історичну бібліотеку» (вийшло 24 томи) [1, 168].

Варто згадати засновника бібліографії Іван Омелянович Левицький (1850-1913 рр.). У результаті багаторічної клопіткої праці світ побачила «Галицько-руська бібліографія XIX століття», перший

том якої вийшов окремими випусками у 1887-1888рр, а другий – у 1895 році. Згодом ще світ побачила «Галицько-руська бібліографія за 1772-1800рр.» та 3-томна «Українська бібліографія Австро-Угорщини» (Львів, 1909-1911рр).

Висновки. За результатами дослідження встановлено, що важливу роль у реалізації освітньо-виховних завдань і формуванні педагогічно-просвітницьких орієнтирів мала діяльність громадських культурно-освітніх та педагогічних, заснованих й очолюваних визначними представниками західноукраїнської інтелігенції: педагогами, письменниками та освітніми діячами Західної України.

Література:

1. Артемова Л. В. (2006). Історія педагогіки України. Київ, *Либідь*. 424 с.
2. Баїк Л. (1965). Стан народної освіти, школи і педагогічної думки на західноукраїнських землях в період панування Австро-Угорської монархії. Дрогобич, *Дрогобицький державний педагогічний інститут ім. І.Я.Франка*. 57с.
3. Вілсон Е. (2004). Українці: несподівана нація. Пер. з англ. Н. Гончаренко та О. Гриценко. К, *К.І.С.* 552 с.
4. Довбищенко М. В. (2013). Політичні ідеї галицьких ідеологів національного відродження. Історія української політичної думки: навч. Посіб. за заг. ред. М. І. Обушного. К, *Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет»*. 479 с.
5. Добржанський О. (1999). Національний рух українців Буковини другої половини ХІХ – початку ХХ ст. Чернівці, *Золоті литаври*. 574 с.
6. Лесюк М. (2014). Становлення і розвиток української літературної мови в Галичині: монографія. Івано-Франківськ, *Місто НВ*. 732 с.
7. Любар О. О. (2003). Історія української школи і педагогіки: навч.

посіб. К, *Т-во Знання, КОО*. 450 с.

8. Маланюк П.М. (2000). Освітні тенденції та виховні ідеали просвітницьких сподвижників Галичини. Тернопіль. 160 с.

References:

1. Artemova L.V. (2006). History of Pedagogy of Ukraine. Kiev, *Lybid*, 424 p.

2. Baik L. (1965). State of public education, school and pedagogical thought in Western Ukraine during the reign of the Austro-Hungarian Monarchy. Drohobych, *Drohobych State Pedagogical Institute. AND I. Franko*. 57 p.

3. Wilson E. (2004). Ukrainians: an unexpected nation. Trans. from English. N. Goncharenko and O. Gritsenko. К, *KISS Issue*, 552 p

4. Dovbyschenko M.V. (2013). Political ideas of Galician ideologues of national revival. History of Ukrainian Political Thought: Educ. Posb. for the total. ed. M. Obushny. К, *Kyiv University Publishing and Printing Center*. 479 p.

5. Dobrzhansky O. (1999). The National Movement of Ukrainians in Bukovina in the Second Half of XIX - Early XX Century. Chernivtsi, *Golden Litavry*. 574 p.

6. Lesiuk M. (2014). Formation and development of Ukrainian literary language in Galicia: monograph. Ivano-Frankivsk, *City of NV*. 732 p.

7. Lyubar O.O. (2003). History of the Ukrainian school and pedagogy: textbook. tool. К, *Knowledge Complex, КОО*. 450 p.

8. Malaniuk P.M. (2000). Educational tendencies and educational ideals of educational promoters of Galicia. Ternopil, 160 p.